

Cigány betelepedés egy barcasági faluba (Krizba)

(Kivonat)

A dolgozat a Brassó megyei Krizba etnikai viszonyainak változását tárgyalja. A falu előregedő magyar, román lakossága fenyegetettséget érez a cigány közösség részéről. A kialakuló új, csökevényes kapcsolatrendszer egyelőre nem képes biztosítani a különböző etnikumokhoz tartozók zavartalan együttműködését, hivatalosan pedig a problémát nemlétezőnek tekintik.

A régió

A vizsgálat helyszíne Krizba; az egykor magyar többségű település egy olyan, egykor szász régió peremén fekszik, melynek etnikai viszonyai a második világháborút követően igen jelentős változásokat szenvedtek. A szászok erőszakos kitelepítése (a termelőszövetkezetek létrehozásakor a jómódú szász gazdákat kuláknak nyilvánították, kényszerlakhelyre telepítették: ha a lakásuk méretei meghaladták a lakók száma szerint megállapított felületet, román családokat telepítettek a tulajdonosok mellé), önkéntes kitepedése, illetve későbbi kiürítése (Németország meghatározott összeget fizetett a román államnak minden kitepedési engedélyért) nyomán megürült szász falvakba román családok, cigány csoportok, közösségek költöztek. E népmozgásokat a jórészt megbízhatatlan népszámlálási adatok meglehetősen eltorzítva, lekicsinyítve ábrázolják: a szászok létszámának csökkenése még többé-kevésbé nyomon követhető, a betelepedők etnikai hovatarozása azonban már kevésbé állapítható meg. Hitelesnek tekinthető felmérések hiányában csupán feltételezhető, hogy a betelepedők jelentős része román anyanyelvű cigány. Arra nézve, hogy e csoportok tagjai hol éltek a régióba való beköltözésük előtt, nem rendelkezünk semmiféle adattal. Jelenlétüket az itt

élők a régió fenyegető „elcigányosodásaként” élik meg. További kutatást igényelne annak feltárása, hogy az előregedő, kiürülő szász falvakba beköltözők milyen cigány csoportokhoz tartoznak, melyek azok a falvak, ahol ezek száma jelentősen megnövekedett, milyen hatást gyakorol e népeségsere a környező falvak magyar közösségeire.

A falu

Krizba a tíz barcasági csángó falu egyike. Közvetlen szomszédságában a magyar többségű Barcaújfalú, az egykor szász Földvár és Hóltövény, illetve a román Szűnyogszék található. Sajátos helyzete földrajzi fekvéséből adódik, ugyanis a falu századunkban fokozatosan felszámolódo magyar–szász–román hármas nyelvhatáron helyezkedik el.

Az első világháborút, illetve a trianoni döntést megelőzően is jelentős román közösséggel rendelkező, magyar többségű település; mára, bár tudomásunk szerint a impériumváltást követően nem történt jelentős román betelepítés/betelepítés, a falu etnikai összetétele lényegesen megváltozott.

A falutól körülbelül egy kilométernyire helyezkedik el a Kutas nevű egykori cigánytelep, mely napjainkra már önálló településsé nőtt. Létrejött valószínűleg a 19. század utolsó negyedére, a 20. század elejére tehető. A halotti anyakönyvek tanúsága szerint román anyanyelvű, görög-katolikus cigányok telepedtek meg itt először.

A szocializmus időszakában a falu (Krizba) lakosságának arculata jelentősen módosult. Az urbanizáció beindulásával a falu magyar és román lakosai egyre nagyobb számban vállaltak munkát és telepedtek meg a környező városokban. A kutas, román anyanyelvű cigányok beköltözése a szocializmus utolsó évtizedeiben, a 70-es években indult be, de csupán a rendszerváltás után öltött jelentősebb méreteket. A betelepedők a falu Kutas nevű cigánytelepéről származtak, nem voltak idegenek a szó szoros értelmében, azonban egy negatív megítélés alá eső etnikumhoz tartoztak, beköltözésük a korábbi térszerkezet, centrum-periféria egyensúlyának felborulását, a mentális/szimbolikus határoknak megfelelő térfelosztás fenntartásának lehetetlenné válását eredményezte.

A falu előregedő magyar, román lakossága fenyegetettségét érez a cigány közösség részéről. A cigányok–nem cigányok közötti kötelékek a szocializmusban jórészt felszámolódtak, a rendszerváltás után, a megváltozott viszonyok között (a nem cigány lakosság előregedése, a cigány közösség létszámának jelentős növekedése – a kibocsátó kutasi közösséget is ide számítva, a falu gazdasági életét befolyásoló folyamatok stb.) kialakuló új, csökevényes kapcsolatrendszer nem képes biztosítani a különböző etnikumokhoz tartozók zavartalan együttműködését. A nem cigányok úgy érzékelik, hogy teljesen kiszolgáltatottak egy, az övétől eltérő kultúrájú, számbeli fölényben levő közösséggel szemben, anyagi javaikat, esetenként testi épységüket is veszélyeztetve érzik.

A téma megjelölése

Jelen dolgozat Krizbára korlátozódik, a cigányok betelepedését, illetve a betelepedés következtében kialakuló nem cigány–cigány viszonyokat kívánja áttekinteni. Ehhez a következő kérdéseket tartom szükségesnek megvizsgálni:

– a falu társadalmának rétegződése a szocializmus előtt, a rétegződés érvényesülése a falu fizikai terének felosztásában

– a Kutas nevű cigánytelep létrejötte
– a szocializmus hatásai a falu magyar közösségére

– a szocializmus hatásai a kutasi cigány közösségre, a Krizbára való betelepedés beindulása

– a szocializmus után kialakuló nem cigány–cigány kapcsolatok, konfliktushelyzetek rövid vizsgálata, elemzése

– a faluba beköltözött cigányok identitásának alakulása

– mellékelve közlöm a kvantitatív jellegű felmérés eredményeit (a falu összlakosságának etnikai, életkor szerinti megoszlása stb.)

A dolgozat célja leginkább egy szélesebb körű kutatás előkészítése, az érdeklődés felkeltése a fentebb (igencsak röviden) vázolt betelepedés következtében felmerülő társadalmi-szociális problémák iránt, amelyek a hivatalos adatok szerint nem léteznek.

Történeti rész

A falu neve valószínűleg a német Krebsbach-ból (Rákospatak) ered, a szászok Krizbachként említik. 1427 körül önálló egyházközség, de valószínűleg már Nagy Lajos uralkodása előtt létező település. A Barcasággal kapcsolatos irodalomtörténeti, néprajzi munkákban ORBÁN Balázs nézete, miszerint a barcasági falvak magyar lakói székelyek voltak, illetve a székely falvak szabadságjogaihoz hasonló kiváltságokat élveztek, gyakran feltűnik: „Főleg ORBÁNra támaszkodik BÁN Imre is, aki a töröcsvári uradalom egykori lakóit jobbágyoknak tartotta, s a “barcasági magyarság jobbágyi sorba süllyedése” csak a XVI. században, Brassó zálog birtokaként kezdődött el, hogy 1651 után teljesebben ki, miután a cenkalji város örökbirtokként kapta meg a barcai Kilencfalut” (BINDER, 1993, 19; BÁN, 1958, 12–17).

A barcasági magyarok népszokásairól írt folklórmonográfiájának előszavában SERES András szintén ezt az álláspontot képviseli: „E falvak a középkorban a határőrség szerepét töltötték be. Kezdetben a Cenk-hegyi vár, majd az 1377-ben épült Töröcsvár védelmét szolgálták.” (SERES, 1984, 5)

BINDERt tovább idézve, a nemzeti fogalmakban gondolkodó történetírás, egyház- és kultúrtörténet „a nemzeti kereteket alkalmazta a Barcaság bonyolult kulturális viszonyaira is”, egyértelműen elmarasztalva a magyar jobbágyokat elnyomó szászokat. „Csak a legújabb kori történetírás tisztázta, hogy a töröcsvári uradalom falvai 1498 (zálogba vétel) s 1651 (örökbirtok) előtt s után is jobbágybirtok voltak, s az nem játszott különösebb szerepet, hogy Töröcsvárat és uradalmát a magyar királyok vagy a brassói szász patríciusok birtokolták.” (BINDER, 1993, 19). Az említett falvak lakóinak mintegy 5–10 %-a jobbágyterhektől mentes szabados volt.

A krizbairak Brassónak készpénz-, termény-, munkabeli szolgáltatással tartoztak, malom-, kocsmá-, erdőhasználati joguk nem volt, s kézművességgel nem foglalkozhattak, hogy a brassói szász iparosokkal ne vetélkedhessenek, gyakori volt a módos szász családoknál való napzámoskodás. A falu gazdasági, művelődési, közigazgatási központja tehát a szász Brassó volt.

A barcasági magyarok fő megélhetési forrása a mezőgazdaság volt (SERES, 1984, 5).

A jobbágyfelszabadítás után, a cséplőgép megjelenéséig Hétfaluba Csíkból, Krizbára Gyulakutáról legények jártak csépelni, a cséplőgép megjelenése után csaknem a '70-es évek végéig gyulakutaiak jöttek Krizbára őszi mezőgazdasági munkára.

Rétegződés

Falvaink mikrotársadalmi terében az egyén családján, nemzetségén keresztül kapcsolódik a közösséghez, a falu társadalmá számára mindig az, akihez tartozik (TÚROS, 1996). Az egyén/család értékét alapvetően meghatározza, hogy képes-e saját földjén a megélhetéshez szükséges javakat megtermelni, vagy kénytelen más jövedelemforráshoz folyamodni, hogy családját eltarthassa. A hierarchia kialakulásában a földtulajdon igen jelentős szerepet tölt be. A leginkább marginalizált réteget a földnélküliek, napszámosok képezik, akik teljes egészében a helybeli módosabb gazdától, és/vagy a falun kívüli erőforrásoktól függenek. A pozícióik valószínűleg hosszú idők, évszázadok folyamán alakultak ki. Az etnikailag homogén falvakról BINDER a következőket írja: (a 17–18. századra) „jellemző volt, hogy sok jobbágyfalu peremén kialakult egy zsellérnegyed: habár így a falu etnikuma heterogén lett, a falutanácsba csak a régi, „gyökeres” parasztokat választották be.” (BINDER, 1982., 26)

A következő adat, mely a falu mikrotársadalmi megoszlására utal, az evangélikus egyházközség 1750-ből származó összeírása: az egyházközség 707 lelket számlál, 130 cselédes gazda tartja fenn.

A társadalmi megoszlás hasonló képet mutat a huszadik században is. A halotti anyakönyvekben a következőképpen jelenik meg: kisbirtokos, földműves, napszámos.

A hierarchia leginkább a párválasztás esetén érezte hatását; a közösség azon tagjainak, akik nem pozíciójukhoz méltóan nőültek/mentek férjhez, számolniuk kellett a közösség szankcióival, amelyek gyakran a szülőkkel való kapcsolat megszakadását, az érintettek kitagadását eredményezhették.

A periférián élő családból származó egyén nem vagy igen ritkán javíthatott házassággal saját és szinte soha családja társadalmi megítélésén. A marginalizált csoport tagjainak egy módosabb családdal teremtett műrokonosságáról bírálón nyilatkoztak, s a falu részéről tanúsított helytelenítő magatartás kihatott a műrokonosságban szereplő módos család megítélésére is. A szülők ezt úgy próbálták kiküszöbölni, hogy kapcsolatukat az illető rokonokkal csak a legszükségesebb, kikerülhetetlen alkalmak idejére korlátozták.

A közösségi normarendszer elleni legsúlyosabb kihágásnak a más etnikumhoz tartozókkal kötött házasság minősült.

A különféle rétegek közötti határok a fizikai tér felosztásában is érvényesültek; a viszonylag jelentős földtulajdonnal rendelkező gazdák a falu centrumában, a templomhoz vezető két utcában laktak, a szegényebb réteghez tartozók inkább a periférián. A szocializmust megelőző időszakban a faluban/a falu környékén élő három etnikum a fizikai és társadalmi térben szintén jól elkülönült egymástól. A román lakosság külön utcákban élt, a cigányok a falu Kutas nevű cigánytelepén, a magyarok lakta utcákba való betelepődést a magyar közösség csak kivételes esetekben tette lehetővé. Néhány román és cigány család ugyan már a századelőn a „magyarok között” lakott, ezek száma azonban elenyésző, jelenlétüket valószínűleg a saját közösségükben elfoglalt, a magyarok által is elismert gazdasági pozíciójuk tette lehetővé, kis számuk miatt pedig nem veszélyeztették a magyar közösség fizikai határait.

Az időszakos/végleges kilépés a falu társadalmából negatív megítélés alá esik: azokról, akik a falun kívül vállaltak munkát, azt tartják, hogy képtelenek voltak saját falujukban, saját földjükön megélni, elköltözésük kilépés a morális közösségből. A helyi társadalomban a vendégmunka, az időszakos kilépés – a szászoknál való szolgálás (nők esetében), inaskodás (férfiak esetében) – a nagygazdák körében is elfogadott gyakorlat, azonban ez nem egyenrangú a gazdasági szükségszerűség miatt történő, kényszerű kilépéssel. A némileg megideologizált magyarázat szerint minden leánynak el kell mennie házasság előtt szolgálni, hogy idegen – le-

hetőleg szász – család elvárásai szerint tanulja meg a háztartás vezetését.

A falun kívül munkát vállalókra vonatkozó negatív megítélés kihat a mezőgazdasági idényben a faluban munkát vállaló székelyekre is, akiket hasonló módon ítélik meg, mint a helyi földnélküli réteget. A helyi lakosság kis hányada mezőgazdasági idényben, csépléskor szintén vállal munkát a falun kívül. Ebbe a csoportba főként a cséplőgéptulajdonosok, illetve a cséplőgépek kezelőszemélyzete tartozik. Nem pusztán munkajelét, hanem a tulajdonukban levő gépi erőforrásokat, szaktudásukat bocsátják áruba, gazdasági rátermettségük következtében szerzett gépi munkaerővel folytatnak jövedelemszerző tevékenységet.

Előfordulhat, hogy egy-két nagygazda valamilyen mesterséget sajátít el (pl. kőműves, géplakatos stb.), s ezért kénytelen hosszabb-rövidebb időre a megrendelő lakóhelyének függvényében elhagyni a falut, e gyakorlat azonban igen nehezen folytatható anélkül, hogy mezőgazdasági tevékenységét ne akadályozná, s legitimitását csak jelentős jövedelemtöbblet biztosíthatja, illetve ha az illető mesterség gyakorlása presztízsteremtő funkcióval bír.

A falu társadalmának megoszlását a magyar közösség szemszögéből a következőképpen lehetne felvázolni:

– Magyar: kisbirtokos, földműves (rendelkezik a megélhetését biztosító földtulajdonnal), napszámos

– Román: magyarok között lakó román, románok lakta utcában lakó román

– Cigány: magyarok/románok között lakó cigány, Kutasban lakó cigány

A különböző rétegek közötti határok átjárása a magyarok csoportján belül még elfogadhatónak minősülhetett, egy-egy román vagy cigány család esetében a közösség csak a fizikai térbe való beköltözést, illetve a különböző gazdasági kapcsolatok kialakítását tette lehetővé, a mentális/szimbolikus határok átjárhatóságát már nem (vö. TÚROS, 1996, 178)

A Kutas létrejötte

A falutól körülbelül egy kilométernyire helyezkedik el Kutas, egykori cigánytelep, ma

önálló falu. A cigányok valószínűleg a 19. század utolsó, a 20. század első harmadában telepedtek le a falu határában, az egyház erdejének szomszédságában. Fakanalak, teknők faragásával, seprűkötéssel, kosárfonással foglalkoztak, a falubeli gazdák földjén dolgoztak napszámosként.

A telep első lakójaként a magyarok, cigányok egyaránt Ion BOGATU-t és testvérét tartják számon, akik még a „magyar világban”, egy MÁTHÉ István nevű tanítótól vásároltak házhelyet. Az 1910-es években egyetlen ló található a telepen. Ion BOGATU-nak voltak ugyan ökrei – a nem cigányok is gazdag emberként említik –, de ő is a hátán hozta a fát az erdőből.

A viszonylag kis lélekszámú telep lakossága – a falubeliek tudomása szerint – a második világháború idején duzzadt fel; a magyar fenntartóság alá visszakerült Észak-Erdélyből, pontosabban Bölönből vagy Bölönpatakról, deportálás (?) elől menekültek ide a cigányok. Erre vonatkozóan mindeddig semmiféle bizonyítékkal nem találkoztam, az azonban tény, hogy a kutasiak ma is tartják a kapcsolatot bölöni, szűnyogszéki rokonaikkal.

Egy cigány adatközlő a következőképpen meséli el, hogyan jutottak földtulajdonhoz a falu határában letelepedő cigányok:

a) Ion BOGATU már a szóbanforgó területen lakott, mikor a tanító megkereste:

Te, Ioanye, valamelyik nap nézz be hozzám, beszédem lenne veled.

A legelső alkalommal, amikor bement a faluba, BOGATU megkereste a tanítót.

Ha már úgyis az én földemen laktok – mondta a tanító –, nem tudok termelni rajta semmit, csak kárt csináltak nekem, hát vedd meg a területet.

Mennyit kér? – kérdezte Ion BOGATU.

Mondta az árat a tanító. Akkor ilyen széles (kb. húsz centit mutat) övet viseltek (a cigányok). Ion BOGATU lecsatolta a derekáról, s kezdte kiszámolni belőle a pénzt. Kis idő múlva megszólal a tanító:

– Egyelőre elég lesz. A többit kifizetheted később is.

Nem – mondta BOGATU –, meg akarok szabadulni (az adósságtól). Azt akarom, hogy házam legyen.

A szóbanforgó helyzet két különböző etnikumhoz tartozó fél között játszódik. A magyar fél felszólítása, hogy a másik fél vásárolja meg az elfoglalt területet, a többségi normarendszerhez való igazodásra való felszólítást hordozza magában. A tárgyalásra a magyar térfélen kerül sor, nem a magyar fél megy el a cigányokhoz. Az ajánlat emberséges: a foglalat a bevett gazdasági norma szerint kívánja szentesíteni, egy, a magyar fél számára kényszerű helyzet feszültségét próbálja feloldani, s nem folyamodik a helyi értékrendet és a törvényt egyaránt megsértő cigány kitoloncolásához, inkább mindkét fél számára általa elfogadhatónak tartott megoldást kínál fel, ugyanakkor nem követeli egyszerre a terület teljes árát. A cigány fél nem csupán alkalmazkodni kíván a többségiek normáihoz, hanem túl is teljesíti azokat. A fennálló helyzet feszültségének feloldása érdekében nem szükséges a teljes összeget kifizetnie, ő azonban ragaszkodik ehhez. A teljes összeg kifizetésével mindenféle kötelezettségtől megszabadul, a kapcsolatot látszólag csupán alkalmi jellegűvé teszi, ugyanakkor azonban megteremt a szimbolikus tőke felhalmozódásának lehetőségét. Cigányként gazdasági egyenrangúságát, sőt felsőbbrendűségét bizonyítja.

Nem kíván a másik féllel olyan, a magyarok csoportján belül elfogadottnak minősített kapcsolatot kialakítani, amely tartós lekötelezettséggel jár. Olyan idegenként viselkedik, aki kötelezettségeit mintaszerűen teljesíti. Elfogadja idegen/kívülálló voltát, ugyanakkor úgy szervezi a tranzakciót, hogy felülemelkedhessen az aszimmetrián. Azáltal, hogy túllicitalja az elvárásokat, mintegy előidéz a cigányokkal kapcsolatos előítélet időszakos és csupán személyre szóló felfüggesztődését is. A tranzakció mindkét fél számára kedvezően végződik/zárul. A cigány szereplő szempontjából jelentős presztízsteremtő/termelő erővel bír: idegen, emellett marginalizált népcsoport tagja, de korrekt partnerként viselkedik. Nem próbálkozik idegenségének felszámolásával, ehelyett inkább (gazdasági szempontból) egyenlő félként viselkedik. Magatartása a nem cigányok felé mutatott – a cigányokról kialakult kép ellenében működő – identitás építését szolgálja.

A helybeliekhez hasonlóan házat akar, állandó lakhelyet. Idegenként első gesztusával kiemelkedő pozíció kivívását, az előítéletek leküzdését célozza.

Nem kér és nem fogad el olyan jellegű segítséget, mely az asszimmetria fennmaradását segíthetné elő. Cselekedete egyértelműen igazolja, hogy anyagilag-gazdaságilag nem függ a többségi népcsoporttól, nem szorul azok jóindulatára. Azáltal, hogy beleegyezik a földvásárlásba, mindaddig kötelezettséget vállal a másik féllel szemben, amíg adósságát törleszti. Oly módon küszöböli ki a tartós adósság lehetőségét, hogy egyszerre fizeti ki a teljes összeget. Bár ezáltal még korántsem illeszkedhet be a faluközösségbe, továbbra is idegen marad, csakohogy most már olyan idegen, aki kivívta magának, hogy a gazdasági kooperáció esetén egyenlő, ha pedig ez a kooperáció természetéből kifolyólag nem lehetséges, korrekt partnerként kezeljék.

Egy másik földvásárlási akció lezajlására szintén emlékeznek (ezt azonban egy idősebb magyar férfi meséli el).

b) Miután N. földjére beköltöztek a cigányok, többször megpróbálta rábeszélni őket, hogy vásárolják meg tőle az általuk használt területet. A cigányok végül adtak egy bivalyt. A föld ugyan többet ért volna, de N. úgy érezte, hogy így is jól járt: legalább ennyit sikerült megkapnia a terület árából. Mindez valamikor ős körül történt. N. kiteleltette a bivalyt, aztán tavasszal, mikor első alkalommal kihajtották a legelőre, a bivaly „eltűnt”: a cigányok újra magukhoz vették.

Ebben az esetben szó sincs a magyarok normáihoz való igazodásról. A cigány fél csak sorozatos felszólítások után hajlandó elfogadni a magyar által szorgalmazott üzletet, nem pénzben fizet, hanem pótmegoldást ajánl addig is, amíg fizetni tudja az ár fennmaradó hányadát. Amint később kiderül, ez egyáltalán nem áll szándékában.

A tranzakció során a feltételeket nem az eladó határozza meg, hanem a vevő igazítja őket a saját lehetőségeihez. Korrekt üzletről, kiegyensúlyozott reciprocitású tranzakcióról szó sincs. A cigány fél halasztgatja a fizetést, igyekszik minél

jobban, előre le nem szögezett időpontig kitolni a határidőt, „cigánykodik”. A magyar fél csak azért fogadja el a számára kedvezőtlen feltételeket, mert nem kívánja teljesen ingyen átengedni, elveszíteni az illető területet, amiért még a bivaly is jobb ár, mint a semmi. A cigány az első adandó alkalommal megszegezi az alkut, a magyar pedig igazolva látja a cigányokkal szemben táplált előítéleteket. A vásárt nem az általa elfogadottnak tekinthető keretek között, a szokásos módon kötik meg. A tranzakció kényszerűségéből, mintegy jobb híján jön létre; már önmagában deviáns eset. Végkimenetele két kultúra összeütközését, inkompatibilitását tükrözi: a cigány fél úgy húz hasznót a számára már eleve kedvező kimenetelű tranzakcióból, hogy túllicitálja a másik csoport gazdasági kapcsolatokat szabályzó normáit, mintegy felrúgva ezeket.

A tranzakció mindkét esetben a nem cigány fél felszólítására jön létre, a tulajdonviszonyokat kívánja rendezni az egyik fél elvárása szerint, ez azonban csak az a) esetben sikerül, mi több, zárul felülmúlva az elvárásokat. Ezáltal mintegy túllép a gazdasági ügylet csupán haszonelvű keretein, presztízsteremtő funkcióval telítődik, az aszimmetria leküzdését célozza. A cigány fél azért, hogy túllicitálja a nem cigány által támasztott elvárásokat, partnerként való egyenlőségét próbálja elfogadtatni a másik féllel. Cselekedete – ha nem is eredményezheti az idegenség felszámolódását, a helyi társadalomba való integrálódást –, mindenképpen hozzájárul pozíciójának kialakításához, az egyénnel mint adott etnikum tagjával szemben táplált előítéletek, sztereotípiák felfüggesztéséhez. Tette azonban csupán a saját, illetve családja pozíciójának építésében játszhat szerepet, befolyásolhatja a nem cigány társadalom tagjaival kialakított-/kialakítandó kapcsolatait.

A b) esetben a tranzakció nem igazodik a magyar fél elvárásaihoz, csupán részlegesen próbál ezekhez alkalmazkodni. Két különböző, inkompatibilis elvárásrendszer találkozásának lehetünk tanúi: a nem cigány fél igyekszik a cigányok beköltözésével használhatatlanná vált földterület árát megkapni, a cigány fél megpróbálja elodázni a fizetést, csökkenteni az árat,

végül pedig az általa felkínált és csak saját érdekeit szem előtt tartó megoldást elfogadtatni a másik féllel. Bár a megegyezés létrejön – a magyar fél más megoldást nem látva, hogy saját, immár használhatatlanná vált területét értékesíthesse –, ezt éppen a cigány fél szegi meg. A tranzakció ilyen jellegű lefolyása megerősítheti, későbbi felrúgása pedig minden kétséget kizáróan igazolja a magyar fél előítéleteit.

A magyar–cigány viszonyra mindkét tranzakció kihat. Az előítéletek érvényessége csupán az egyének szintjén függesztődik fel, de nem általában, és semmiképpen az egész csoport szintjén. A magyar fél igyekszik a cigányokkal való kooperációt olyan tranzakciókra korlátozni, amelyekre szigorúan magyar térfelel kerül sor, lefolyásuk jórészt csak a magyar fél által ellenőrizhető, tartható megfelelő keretek között.

Változások a szocializmusban

A szocialista urbanizáció, az iparosítás nagy mértékben átcsoportosította a falusi munkaerőt, ezáltal pedig a falu társadalmának kapcsolatrendszerére is hatást gyakorolt.

A téeszek létrehozása, az egyéni gazdaságok felszámolása maga után vonta a főként mezőgazdasági termelésre alapozó gazdasági struktúra felbomlását, ugyanakkor a háztartásoknak a szűkebb társadalmi hierarchiában elfoglalt helyét meghatározó földtulajdon, a mezőgazdasági munkából származó jövedelem helyét fokozatosan másfajta gazdasági sikeresség vagy sikertelenség vette át. A korábbi tagolódás elveszítette ugyan gazdasági alapjait, azonban korántsem számoltódott fel. A téesz vezetősége a korábban lenézett réteg, a napszámosok vagy a szintén lenézett idegenek, románok köréből verbuválódott, míg a korábbi „nagygazdák”, később kulákok, akik a szocializmus előtt vendégmunkaerőt foglalkoztattak, gépi munkát alkalmaztak a földművelésben (pl. cséplőgéptulajdonosi társulások), jövedelemszerzésre irányuló gazdasági tevékenységet folytattak, a téeszek egyszerű dolgozóivá váltak. Az előbbieket életvezetésében bekövetkezett látványos javulás még inkább okot szolgáltatott arra, hogy lenézzék őket, ugyanis nem a közösség által elfogadott stratégiák alkalmazásával sikerült kilábal-

niuk korábbi marginalizált helyzetükből, hanem azáltal, hogy egy „rabló rendszer” szolgálatában álltak. Az első téesz-elnökről még a '80-as években is lenézően mesélték, hogy a szocializmus előtt mezítláb járt, és kevéske földjét két rossz ökörrrel művelte meg. Az új vezetők csoportjával szemben kialakult ellenszenv mellett azonban régi tagolódás is érezte hatását, főként párválasztás esetén: a '70-es években még komoly pletykátémát jelentett, ha egy egykori nagygazda unokája napszámos unokájával házasodott össze.

A mezőgazdasági munkálatok gépesítése, illetve az iparosítás szolgáltatta azt az alkalmat, amely lehetővé tette a falu magyar lakossága számára, hogy többé-kevésbé kivonja magát az újonnan létrejött, általa lenézett vezetőréteg ellenőrzése alól (természetesen a folyamatot egyéb tényezők legalább ennyire befolyásolták). A beinduló iparosítási és urbanizációs folyamat építkezései elvonták a fiatalabb munkaerőt a mezőgazdasági termeléstől, a kezdetben szász alkalmazottakkal működő gépállomás egyre bővülő személyzete fokozatosan magyarokkal töltődött fel. Az erőteljesen iparosodó Brassó, illetve a magyar többségű Sepsiszentgyörgy vonzására igen nagyarányú elköltözés indult be, amely a munkaképes rétegek jelentős átcsoportosulásához vezetett: a falu magyar lakosságának nagy része a városra való ingázást választotta vagy a gépállomáson dolgozott, a téesznek végzett gyalogmunka és állatgondozás leértékelt foglalkozássá minősült át. A munkaerő átcsoportosulásának, illetve az elvándorlások mértékéről fogalmat alkothatunk abból a tényből, hogy a téesz végül arra kényszerült, hogy a betakarítási időszakokra más falvakból (pl. Gyulakutáról) hozzon viszonylag jelentősebb létszámú munkaerőt. A falu magyar lakossága fokozatosan kivonta magát a mezőgazdasági termelés gyalogmunkát igénylő területeiről, ilyen jellegű tevékenysége csupán a termelészövetkezet által kiutalt parcellákra korlátozódott. A bekövetkezett üreledést többnyire a faluban vagy a Kutasban lakó cigányokkal pótolták. A nem cigány lakossághoz viszonyítva eleinte kisebb arányban, de a cigányok is inkább a városi munkahelyek felé irányultak. A magyarok és a cigányok gazdasági kapcsolatai fokozatosan veszítettek gazdaságukból, alig né-

hány szűk területre korlátozódtak (vö. OLÁH, 1996, 239). A helyi munkaerő foglalkoztatását illetően a falu belső gazdasági rendszere elveszítette korábbi szerepét, helyét egy külső, mesterségesen fenntartott foglalkoztatási rendszer vette át.

A szocialista urbanizáció, az iparosítás amellett, hogy nagy mértékben átcsoportosította a falusi munkaerőt, a falu társadalmára is jelentős hatást gyakorolt (vö. BIRÓ–BIRÓ, 1997, 32). Az eltérő időbeosztást igénylő ingázás következtében az emberek közötti kapcsolat efemer jellegűvé vált, az egyéni életvezetések egymásra utaltságának rendje az egyéni identitásépítés általános szerkezete vesztett jelentőségéből. Az egyéni élete elveszíti átláthatóságát a közösség számára, ugyanakkor a számára fontos kapcsolatok nagy része már nem a faluhoz, hanem a városhoz kötődik (vö. BIRÓ–BIRÓ, 1997, 34). Még inkább kikerültek a közösség ellenőrzése alól azok a családok, akik végleg elköltöztek a faluból. Számukra a szülők halála után örökölt ház karbantartása olyan jellegű erőfeszítést, befektetést igényelt, amelyet nem állt szándékukban vállalni, a ház, telek eladását pedig már nem befolyásolhatta a közösségi normarendszer, hanem gazdasági szempontok határozták meg. A közösség képtelenné vált szankcionálni azon tagjait, akik cigánynak adtak el telket. A szimbolikus elkülönülés továbbra sem vesztett jelentőségéből, de a fizikai térben már lehetetlenné vált fenntartani a korábbi határokat. Míg a jobban képzett magyar/román lakosság fiatalabb tagjai egyre nagyobb számban vállaltak munkát és telepedtek le a környező városokban, a cigányok mozgása inkább a falu felé irányult. Bár az előbbi két népcsoport kudarcént éli meg a korábbi fizikai határok feladását, tehetetlenné vált a betelepődéssel szemben.

Kapcsolatok a szocializmus időszakában

A cigányokkal szemben táplált előítéletek egyik eleme tisztességtelenségükkel kapcsolatos; magyarán arról a meggyőződésről van szó, hogy a cigányok lopnak. Bár a lopás elítélendő cselekvésnek minősül, a szocializmus idején kialakultak olyan formái, melyeket a nem cigányok megengedhetőnek tartottak (vö. TÚROS, 1996, 170).

Fontosnak tartom leszögezni, hogy a termelőszövetkezetből vagy a termelőszövetkezet tulajdonában levő termőföldekről nem csupán a cigányok loptak. A termés dézsmálásából – közvetlen vagy közvetett módon – a nem cigányok is kivették részüket, mi több, bizonyos állami tulajdonból beszerzett termékeket-terményeket éppen a magyar, illetve a román családok vásároltak meg vagy rendeltek a cigányoktól, főként olyan állami tulajdonból beszerezhető termékeket/terményeket, amelyeket törvényes úton nem vagy magasabb áron lehetett megvásárolni (pl. a helyi disznóhizlaldából származó takarmányt, tápszerket, illetve a többé-kevésbé törvénytelenül kitermelt vagy eladott tűzifát). Azok is igénybe vették a cigányok szolgálatait, akik – inkább a tettenérés neveltségességétől, mint a törvényszegés következményeitől tartva – maguk nem mentek ki éjszaka a csak tessék-lássék őrzött földekre, illetve nem rendelkeztek a szállításhoz szükséges igazállalattal, járművel.

Az ingázókkal szemben a cigányok más szempontból is előnyben voltak: pontosan tudták, hogy a határban mit hol kell keresniük, és többé-kevésbé ismerték a betakarítási munkálatok napi állását/helyzetét is, egyszerűen birtokolták mindazokat az információkat, amelyek a gyors és eredményes akciókhoz nélkülözhetetlenek voltak. Mivel általában egész családjuk részvételével hajtották végre ezeket, a termést őrzők jórészt tehetetlenek voltak velük szemben.

A cigányok – többnyire ugyan csak munkásként, nem pedig eladóként, „kereskedőként” – fontos szerepre tettek szert a törvénytelen fakitermelésben, fakereskedésben is.

A '80-as években, mikor bizonyos élelmiszerek fogyasztását „racionalizálták”, s csupán a fejadagnak megállapított mennyiséget lehetett hivatalos úton megvásárolni, rendszeressé vált ezek feketepiaci beszerzése. Számos egyéb élelmiszer mellett (pl. hús, tojás, vaj, liszt stb.) ebbe a kategóriába tartozott a cukor is, amit többnyire tűzifa ellenében lehetett beszerezni a Krizbához viszonylag közel fekvő botfalusi cukorgyár dolgozóitól. Ilyen jellegű ügyletre csak az vállalkozhatott, aki teherautón dolgozott, és megfelelő kapcsolatot épített ki az erdészeti hivatal

valamelyik alkalmazottjával. A napközben kitermelt fát általában éjszaka szállították el, rakodómunkásnak az egyébként is fakitermelésben dolgozó cigányokat alkalmazták. Ezek szabadabban rendelkeztek idejükkel, mint az ingázó nem cigányok, akik valószínűleg különben sem vállalták volna az igen fárasztó és kockázatos éjszakai munkát.

Ezek a tranzakciók együtt jártak ugyan valamiféle kölcsönös bizalmon alapuló kapcsolat kialakulásával, ez azonban főként arra vonatkozott, hogy egyik fél sem árulja el a másikat. A rakodómunkásokat általában az ügylet éjszakáján vagy rövid időn belül kifizették, kölcsönös lekötöttségen alapuló kapcsolat csak a kereskedő és néhány kiemelkedő figura között jött létre. Ez utóbbiak feladata abból állt, hogy embereket toborozzanak. A helyi kereskedők még ahhoz sem ragaszkodtak túlságosan, hogy mindig ugyanazokat a személyeket vegyék igénybe, általában bármelyik cigány erdei munkás megfelelt, akit éppen otthon találtak, s hajlandó volt ily módon szert tenni némi mellékkeresetre.

Kapcsolatok a szocializmus után

A '89-es rendszerváltás után felszínre került konfliktusok jórészt a korábbi időszak következményeinek tekinthetők.

A szocializmusban az állam – képzettségtől függetlenül – minden munkaképes egyénnek (így a cigányoknak is) munkahelyet biztosított, a munkanélküliség meghatározott időszak után munkakerülésnek minősült, és törvény büntette. A falu belső gazdasági rendszerének helyét egy mesterségesen, „felülről” létrehozott és fenn tartott foglalkoztatási rendszer vette át, melynek működését külső, a falutól független tényezők határozták meg. '89 után ez a rendszer megszűnt működni, s felszámolódása leginkább a szakképzetlen munkaerőként dolgozó cigányokat érintette, akik így szinte egyik napról a másikra maradtak munkahely és állandó jövedelem nélkül. Hátrányos helyzetük ekkor vált igazán nyilvánvalóvá: többnyire szakképzetlenek, sőt félig-meddig írástudatlanok voltak, semmiféle tapasztalattal nem rendelkeztek a munkaerőpiachoz való alkalmazkodást illetően, és általában jóval

nagyobb családot kellett eltartaniuk, mint a falubeli nem cigányoknak.

Helyzetüket egy másik körülmény is súlyosbította. A Kutas a falu határában jött létre, Krizba cigánytelepeként, s az itt lakók soha nem rendelkeztek jelentős megművelhető földterülettel. Részben emiatt nem alakulhatott ki olyan jellegű önálló gazdasági tevékenység, mely képes lett volna eltartani a települést. A létfenntartás jórészt csak a krizbai nem cigányokkal való gazdasági együttműködésnek volt elképzelhető. A kommunizmus éppen ezt az együttműködést számolta fel, tette már-már fölöslegessé. A rendszerváltás idejére az egykori cigánytelep már faluvá fejlődött, az itt lakó cigány közösség létszáma pedig jelentősen megnövekedett. Az államilag fenntartott foglalkoztatási rendszer összeomlása egy viszonylag új, gazdasági szempontból életképtelen települést hagyott maga után, melynek hirtelen felszabadult munkaerőjét a falu (Krizba) már nem tudta lekötni. E település (Kutas) már korántsem volt azonos a szocializmus előtti időszak cigánytelepével: lakóinak száma sokszorosára nőtt, s ezek jövedelme egyrészt az állami munkahelyeken fizetett bérből, illetve a tééshez kötődő, többnyire a fekete gazdaság szférájába tartozó tevékenységekből származott.

A '89-es rendszerváltás után a téészbeli földek egy része visszakerült a korábbi tulajdonosokhoz, illetve ezek leszármazottaihoz, örökösieihez. Korábban bárki hozzáférhetett a terméshez, most azonban a helyzet teljesen megváltozott. Az „új” tulajdonosok – ellentétben a téés egykori őreivel – sokkal kevésbé túrték, hogy megkárosítsák őket. A cigányok egy része egyszerűen nem vette tudomásul a változást, a lopások pedig számos esetben folytatódtak, főként – de nem kizárólag – azokat a családokat károsítva, akiknek fiatalabb hozzátartozói, gyermekei már nem élnek a faluban, s ennek következtében számos konfliktusra került sor. A falu lakossága két olyan esetet tart számon, amikor a tulajdonos megpróbált szembeszegülni a termését dézsmálókka, és a tulajdonosok számára mindkettő kudarccal végződött: egy nyugdíjas férfi a tetlegességig fajuló összetűzés következtében kórházba került, egy fiatalabb férfi ellen pedig a tet-

ten értékkel szembeni agresszív fellépés miatt bűnvádi eljárás indult.

Az egymással szemben álló felek többnyire két különböző generációhoz tartoztak/tartoznak; idős nem cigányok kerülnek ellentétbe fiatal cigányokkal. Ez utóbbiak a szocializmusra jellemző töredékes cigány–nem cigány kooperációt életkoruk miatt sem élhették meg reális kapcsolatként, bár többnyire mindegyikük rendelkezik ehhez fűződő közvetett tapasztalatokkal. Az a falusi társadalom, melyben a közös munkavégzés gyakorlata, a két etnikum közti gazdasági kooperációk alakították a társadalmi, illetve az interetnikus kapcsolatokat, számukra ismeretlen, mint ahogy semmiféle kapcsolat sem fűzi őket a faluban lakó nem cigányokhoz. Kissé sarkítva azt is mondhatnánk, idegenek állnak szemben egymással. A cigányok nagy száma és agresszivitása miatt a nem cigányok gyakran nem is próbálják megakadályozni a lopást. Emellett úgy érzik, hogy a hatóságok csupán félvállról kezelik az ilyen ügyeket, a cigányok pártján állnak, ahogy egy idős asszony megfogalmazta, „ezek (ti. a rendőrök) egyek a cigányokkal” (értsd jó viszonyban vannak).

Az újonnan kialakuló cigány–nem cigány viszonyt befolyásoló másik tényezőként a két etnikum tagjai között létrejövő gazdasági kapcsolatokat, ezek lefolyását említeném meg.

Az idősebb családok a szocializmus időszakában meglehetősen könnyen, számukra is elérhető áron tudtak gépi munkát vásárolni. Az ilyen jellegű munkálatok – tekintve, hogy az állami alkalmazottak mintegy második műszakban, fekete munkában tettek eleget a megrendeléseknek – nem kerültek sokba. Az alacsony árakat magyarázza, hogy nem saját energiaforrásokat használtak, hanem az állami tulajdonból ellopott vagy olcsón megszerzett erőforrásokat (lebegtetett erőforrások).

A rendszerváltás után a korábban állami tulajdonban levő, olcsón igénybe vehető erőforrások átkerültek a magánszektorba, és igénybe vételük a piaci szabályozás szerint kezdett működni (BIRÓ–BIRÓ, 1997, 28–30).

Mindazok közül, akik korábban ilyen jellegű szolgáltatást vásároltak, az idős családokat

érintette a leginkább ez a változás. Mivel a magánszektorba átkerült energiaforrások ára a korábbi időszakhoz képest jelentősen megnőtt, kénytelenek voltak új, számukra is hozzáférhető erőforrások után nézni. Az általuk igényelt munkákhoz szükséges eszközökkel, igásállattal, szabadidővel általában a cigányok rendelkeztek, mégpedig elérhető áron.

A cigányok–nem cigányok között létrejövő kooperációk mindazonáltal alkalmi jellegűek maradtak, és jól meghatározott munkalehetőségeket foglaltak magukba, többnyire olyan mezőgazdasági vagy háztartásbeli munkákat, melyek meghaladták az idős család erejét. Az ezekből származó jövedelem meglehetősen szerénynek mondható, és csupán alkalmi jellegű, emiatt nem kívánt olyan mérvű alkalmazkodást a munkáltató normáihoz, amely a cigány–magyar/román kapcsolat zavartalanágát biztosítaná, illetve megfelelt volna a nem cigány fél elvárásainak. A cigányok számára semmit sem jelentett, ha elveszítették egy-egy idős család bizalmát, mivel igen csekély jövedelemtől estek el. Akinek mindenképpen szüksége volt a másokra, mondhatni rá volt szorulva a segítségre, az a nem cigány fél; az általa felkínált bérért csak a cigányok voltak hajlandók dolgozni neki, s közülük sem bármelyik. Bizonyos munkaalkalmaknak szabályos forgatókönyve alakult ki. Természetesen ez nem vonatkozik azokra az alkalmakra, amelyek számos nem cigányt – rokonokat, ismerősöket stb. – ölelnek fel, s általában közös étkezéssel végződnek. A cigány napszámos ez esetben nagyszámú nem cigánnyal dolgozik együtt, ezek „megfigyelése” alatt áll, teljesítményét és viselkedését hozzájuk igazítja. A nem cigányok számbeli fölénye elegendő ahhoz, hogy úgy érezzék, az ellenőrzés spontán módon is megvalósulhat. Idős vagy egyedülálló nem cigányok esetében a hasonló munkaalkalmak megszervezése másként alakul, főként ha az ügylet a saját fizikai térben zajlik. Bár általában csupán egy-két férfit alkalmaznak és fizetnek meg, a cigányok igyekeznek minél nagyobb számban jelen lenni. Pl. tűzifavásárlás esetén a nőknek semmi szerep nem jut – a favágás, a rakodás egyértelműen férfimunka –, de általában jelen vannak, mikor a megrendelő udvarára beszállítják a fát. Alku esetén így a

cigányok nagyobb nyomást tudnak kifejteni, felépésük már-már fenyegető, létszámukkal s azáltal, hogy körülveszik a vásárlót, mindenki egyszerre beszél, a nem cigány fél gyakran már azért is hajlandó beleegyezni a számára nem túl előnyös kimenetelű tranzakcióba, hogy a feszültséget megszüntesse. Ugyanakkor ezek az alkudozások figyelemelterelő jellegűek is lehetnek, alkalmat adnak egy-egy kisebb lopás elkövetésére.

A nem cigány fél legszívesebben kizárná a cigányokat saját fizikai teréből, mint ahogy a hétköznapi egyéb alkalmi esetén meg is teszi. Számára tehát azon helyzetek, amelyek során ő maga kénytelen az udvarára cigányokat behívni, már eleve egyfajta feszültséget hordoznak. E feszültséget csak növeli, ha jóval több cigányt kell beengednie, mint ahányra ténylegesen szüksége volna, mint ahányra számított.

A cigány fél számára azonban célszerű, hogy minél több családtagját magával vigye. Ezáltal bizonyítja, hogy jóval nehezebb munkáról van szó, mint amire a nem cigány fél kérésére vállalkozott, a munka csupán a családtagok segítségével végezhető el kielégítően, tehát a bér is magasabb kell, hogy legyen az előre megbeszéltnél.

A nem cigány fél gyakran hív be fiatalabb szomszédot, lehetőleg férfit, vele értékelte fel az elvégzett munkát, és segítséget kéri a fizetség megállapításában/megtárgyalásában is. Igyekszik olyan „környezetet” létrehozni, amelyben a tranzakció lefolyását ő ellenőrizheti.

A cigányok–nem cigányok közötti találkozások jelentős része gyakorlati célok alapján jön létre. A cigány felet egyszeri munkára alkalmazzák, a megegyezésre általában az utcán vagy a cigány lakásán kerül sor. A két fél között semmiféle egyéb kapcsolat nincs, csupán az, melyet az elvégzendő munka kapcsán létesítenek, s ez általában a fizetéssel véget is ér, hacsak a tranzakciót nem befolyásolja személyes jelleg (pl. ugyanazt a személyt egy-egy nem cigány többször kéri fel különböző munkák elvégzésére).

Ha cigány látogat meg nem cigányt, általában az udvaron fogadják, az udvaron állva beszélgetnek vele. Magyar vagy román esetén az efféle magatartás súlyos udvariatlanságnak minősülne; a vendéget illik leültetni, itallal, kávéval

kínálni. A különféle gazdasági tranzakciók esetén a nem cigány fél kénytelen felrúgni bizonyos normáit, látszólag úgy viselkedni cigányokkal, ahogy a saját etnikumához tartozókkal viselkedne. Ilyen alkalmakkor ő maga hívja be a cigányokat saját fizikai terébe.

Mindkét fél igyekszik ellenőrzése alá vonni a tranzakció lefolyását; a cigány fél családját hozza magával, a nem cigány fél pedig azáltal igyekszik helyreállítani a megbomlott egyensúlyt, hogy rokonokat, szomszédokat hív be, próbál többséget létrehozni, kihangsúlyozni a fizikai tér cigányok számára idegen jellegét.

A betelepedett cigányok

A cigányok betelepődése leginkább a falu perifériáját érintette. Egyrészt a magyar/román lakosság ezekből az utcákból igyekezett beköltözni a központi részekre, másrészt itt a házak kisebbek voltak, tehát kevesebb pénzbe is kerültek. A '70-es évek végére azonban a nem cigány lakosság kitelepődése olyan méreteket öltött, hogy a kiemelt részen álló házak ára is jelentősen csökkent. Közrejátszott ebben a szocialista falupolitika is, amely jóval nagyobb előnyöket biztosított az elköltözők, mint a falvakon maradók számára.

A faluba betelepülő cigányoknak nem sok esélyük volt a falu társadalmába való beilleszkedésre. Akciójuk valószínűleg inkább a kutasi közösségben való pozíciószerezést célozta, mint azt, hogy a nem cigányok előítéleteit leküzdjék. A betelepülők sem származtak a Kutas társadalmának ugyanabból a rétegéből, s ez szemmel láthatóan megnyilvánult abban is, ahogyan új környezetükhöz viszonyultak.

A szegényebb családok többnyire a periférián vásároltak házat, korábbi „cigány” életformájukat folytatták, s általában nem voltak különösebb tekintettel új környezetükre.

A jobbmódú cigányok igyekeztek a kiemelt térrészen házat vásárolni, de ezzel befejezettek tekintették presztízsszerző akciójukat. A Kutasban maradt rokonaikkal továbbra is ápták korábbi kapcsolataikat.

A harmadik kategóriába sorolható betelepülők nagyrészt – de nem kizárólag – a fiatalab-
bak közül kerültek ki, s többnyire a rendszer-

váltás után költöztek a faluba. Jellegzetesen cigány családneveket megváltoztatták, ma román-
nak vallják magukat.

Ez utóbbi csoport viselkedése keltheti fel leginkább a kutató figyelmét. Az előbbi két csoporthoz tartozók is többnyire a kutasi elit tagjai közül kerültek ki, azonban beérték azzal, hogy házat vásároltak a falu valamelyik utcájában, s igyekeztek – több-kevesebb sikerrel – gyermekeik számára is a közelben lakást szerezni, de elég gyakran megtörtént, hogy az összeházasodó fiatalok visszaköltöztek a Kutasba. A harmadik csoportba tartozók igyekeztek inkább házépítésre alkalmas területet vásárolni. Nem csupán a magyarok/románok közé kívántak beköltözni, hozzájuk hasonló házakban lakni, hanem olyan házakat építettek, amelyek hangsúlyosan elütöttek a falubeli szász típusú építkezéstől. A házépítés a falubeli közösségtől való látható elhatárolódást szolgálta, a vagyon fitogtatását, s mintegy aszimmetriát kívánt termelni – az újonnan betelepülők javára. A helyi magyar közösségbe már román anyanyelvük miatt sem integrálódhattak, a román közösségbe pedig azért nem, mert a falu, illetve a román közösség túlságosan áttekinthető ahhoz, hogy sikeresen eltitkolhassák cigány eredetüket, s legyőzhessék a román közösség ellenállását.

Nem is a helyi románságot célozták meg, hanem a helyi fölé emelkedő, államalkotó román nemzetbe kívántak integrálódni. Erre utal a névváltoztatás, a magyaroktól/románoktól való hangsúlyos elkülönülés, amely az építkezésben is megnyilvánul. Az identitásépítés nem a falu társadalmához, hanem „a” román társadalomhoz igazított stratégiákkal történt/történik. A faluba való beköltözéssel igyekeztek elkülönülni a cigány közösségtől, mivel ehhez tartozva cigányok, ugyanakkor a nem cigányoktól is, mivel ezek a beköltözőket továbbra is cigánynak tartják.

Befejezés

Krizba esetében a tulajdonképpeni problémát nem a cigány betelepülés jelenti (bár egyértelműen része/következménye a problémának), hanem a megnövekedett létszámú cigány közösség (ide számítva a Kutas lakóit is),

mely a szocializmusban szinte észrevétlenül „nőtt túl” a falun.

A modernizációs folyamatok következtében a magyar közösség maga is átalakult, működése jelentős változásokat szenvedett. Szankcionáló mechanizmusai ma már jóval kevésbé hatékonyak, mint a szocializmust megelőző időszakban. Nem képes ellenőrzést gyakorolni egy olyan cigány közösség fölött, amelynek tagjaival fenntartott gazdasági vagy egyéb kapcsolatai jórészt felszámolódtak vagy alkalmi jellegűvé váltak, s a megváltozott körülmények következtében (ezek közül csupán egyik a cigány lakosság nagyarányú létszámnövekedése) nem épülhettek ki olyan új kapcsolatok, amelyek a cigány–nem cigány viszony zavartalanságát biztosíthatnák. A kölcsönös egymásrataltság felszámolásával megszűnt az ellenőrzés lehetősége is, nem beszélve arról, hogy a cigányok (a kutasiakkal együtt) többen vannak, mint a falubeli magyarok és románok együttvéve. Ez utóbbiak nem azt hiányolják, hogy nem ellenőrizhetik kényük-kedvük szerint a cigány lakosságot. Sokkal aggasztóbbnak találják – mivel a hatósági ellenőrzés meglehetősen tökéletlenül valósul meg – az uralkodó állapotokat, a helyzetet, melyet az ellenőrzés teljes hiányaként élnek meg.

A szocializmus foglalkoztatási struktúrájának összeomlása ugyan leginkább a cigányokat érintette, de következményei kihatottak a falu nem cigány lakosságára is. Az úrt, amelyet az összeomlás hagyott maga után, a falu már nem tudja kitölteni, az állam pedig nem látszik tudomást venni róla. Nincs ebben semmi meglepő; a hivatalos adatok szerint ugyanis a probléma nem létezik.

Irodalom

1. ALBERT Ernő (1993): **Adatok a háromszéki cigányokról és költészetükről.** In: BARNA Gábor (szerk.), *Cigány népi kultúra a Kárpát-medencében a 18–19. században*
2. BALÁZS Lajos, BIRÓ Zoltán (1990): **Két szerep – egy személy (A lakodalmas gazda).** Művelődés, 1990/9
3. BARNA Gábor (szerk.) (1993): **Cigány néprajzi tanulmányok 1. Cigány népi kultúra a Kárpát-medencében a 18–19. században**
4. BERGER, Peter L. (1992): **A kapitalista forradalom.** Gondolat, Bp.

5. BINDER Pál (1982): **Közös múltunk.** Kriterion, Bukarest
6. BINDER Pál (1993): **Az erdélyi magyar evangélikus egyházközösségek és iskolák története és névtára (1542–1860)**
7. BIRÓ A. Zoltán – BIRÓ Albin (1997): **Elszegényedési folyamatok a Csíki-medencében.** KAM-RAKK, Csíkszereda
8. BIRÓ A. Zoltán (1996): **A megmutatkozás kényszere és módszertana.** KAM-RAKK, Csíkszereda
9. BIRÓ A. Zoltán (1994): **Szocialista urbanizáció a hetvenes–nyolcvanas években. Az átmeneti életformákban működő stabilizációs stratégiák vizsgálata a Csíki-medencében.** Antropológiai Műhely, 5, 1994/2
10. BIRÓ A. Zoltán – TÚROS Endre (1994): **Egyház a társadalom szemszögéből.** Uo.
11. BODÓ Julianna (1997): **Átjárási technikák a szocializmusban a társadalom privát és hivatalos szférája között.** Antropológiai Műhely, 1997/1–2
12. EPERJESSY Ernő – KRUPA András (szerk., UJVÁRY Zoltán közreműködésével): **Nemzetiség-identitás**
13. FOSZTÓ László (1996): **Interetnikus kapcsolatok Székelyszáldoboson. Cigány–magyar egymás mellett élés.** In: ACTA (SICULICA) – 1996/2
14. FOSZTÓ László (1997): **A formalizáció folyamata az interetnikus kapcsolatokban: esetelemzés egy cigány–magyar egymás mellett élés példáján.** Antropológiai Műhely 1997/1
15. FRASER, Sir Angus (1996): **Cigányok.** Osiris, Bp.
16. GÖRÖG Veronika (1993): **A megvetés természetrajza.** In: BARNA Gábor (szerk.), *Cigány népi kultúra a Kárpát-medencében a 18–19. században*
17. HADHÁZY Antal (1993): **A cigányok vallásos kultúrája – a lelkész (egyház) szemszögéből.** Uo.
18. KAM-RAKK (1994): **Gazdasági elit a Székelyföldön – 1993.** Antropológiai Műhely, 5, 1994/2
19. KAM-RAKK (1996a): **Egy más mellett élés**
20. KAM-RAKK (1996b): **Elvándorlók? Vendégmunka és életforma a Székelyföldön**
21. KAM-RAKK (1997): **Így élünk. Elszegényedési folyamatok a Székelyföldön**
22. LEACH, Edmund (1996): **Szociálintropológia.** Osiris, Bp.
23. OLÁH Sándor (1996a): **Cigány–magyar kapcsolatok.** L. KAM-RAKK, 1996a
24. OLÁH Sándor (1996b): **Szimbolikus elhatárolódás egy település cigány lakói között.** Uo.
25. OLÁH Sándor (1996c): **Gazdasági kapcsolatok cigányok és magyarok között.** Uo.
26. POZSONY Ferenc (1993): **A háromszéki magyarok cigányok vallásos hitélete.** In: BARNA Gábor (szerk.), *Cigány népi kultúra a Kárpát-medencében a 18–19. században.*
27. PRÓNAI Csaba (1995): **Cigánykutatás és kulturális antropológia.** Bp.–Kaposvár
28. SCOTT, James C. (1996): **Az ellenállás hétköznapi formái.** Replika 23–24. December
29. SCOTT, James C. (1996a): **Erős-e a hamis tudat? Uo.**

30. SERES András (1984): **Barcasági magyar népköltészet és népszokások.** Kriterion, Bukarest
31. STEINBERG, Stephen: **Az etnikum mítosza.** CSERÉP-FALVI Alapítvány
32. STEWART, Michael S.: **Daltestvérek. Az oláh cigány identitás és a közösség továbbélése a szocialista Magyarországon.** T-Twins Kiadó – MTA Szociológiai Intézet – Max WEBER Alapítvány, A Szociálpolitikai Értesítő Könyvtára.
33. TÚROS Endre (1996): **Magyarok, románok, cigányok: ki van a középpontban?** KAM-RAKK, 1996a
34. VARGA E. Árpád (1992): **Népszámlálások a jelenkori Er-dély területén.** Regio – MTA Történelemtudományi Intézet, Bp.
35. VEKERDI József (1974): **A cigány népmese.** Bp.
36. VERESS Károly (1996): **Paradox (tudat)állapotok.** Kvár
37. ZAMFIR, Elena; ZAMFIR, Gheorghe (coord.) (1993): **Țiganiii. Între ignorare și îngrijorare**
38. ZSUPOS Zoltán (1993): **Az erdélyi sátoros taxás fiskális cigányok csoportszerveződése a 18. században.** In: BARNA Gábor (szerk.), **Cigány népi kultúra a Kárpát-medencében a 18–19. században.**
39. *** (1993): **Recensământul populației și locuințelor din ianuarie 1992.** București, octombrie

Kvantitatív felmérés beszámolója

(Melléklet)

A felmérés során felmerült problémák:

A cigány lakosság román anyanyelvű, a hivatalos adatokban a román lakosság számát növelik, emiatt nehéz a román lakosság arányának helyes megállapítása.

A faluban él két kisebb, magyar anyanyelvű cigány csoport, amelynek tagjai nem engedték be a felmérést végzőket.

A) Egyik csoport a falu szélén épült házakban (102–111) lakik, közvetlen szomszédjuk nincsen, számuk körülbelül 50 lehet. A becslés egy ott lakó fiatal cigányasszony segítségével történt.

B) A másik csoportot az egykori téveszelnök telepítette be a volt tévesz-irodák épületébe. Állítólag Barcaújfaluból kergették el őket. Számukat közvetlen szomszédjuk szintén megközelítőleg 50-re becsüli.

Az előbbi két csoport tagjai tudomásunk szerint nem tartanak kapcsolatot a román anyanyelvű cigányokkal.

A faluban lakó román anyanyelvű cigányok a Kutasban kiterjedt rokonsággal ren-

delkeznek, melynek tagjai gyakran meghatározatlan időszakokra szintén hozzájuk költöznek.

A) Igen élénken él a falubeli cigányokban a második világháború idején végzett cigányösszeírás. A pontosan nyilvántartásba vett cigányokat valószínűleg a megszálló német hadsereg szándékozott deportálni.

B) A pünkösdista vallásúak attól tartottak, hogy az összeírás következtében más vallásra térítik őket. A felmérésben az erőszakos térítés első lépését látták.

A faluban semmiféle hivatal nincs; a többé-kevésbé törvényes tevékenységekből élő családok a felmérésben a hivatalosság egy olyan formáját gyanították, amely magában hordozhatja a felelősségre vonás veszélyét.

Mindezt figyelembe véve, a magyar, román, cigány lakosság arányait a következőképpen állapítottam meg:

– Magyarok; az evangélikus egyház illetékesi listái alapján

– Az ortodox egyház illetékesi listáit felhasználva, a falubeliek segítségével kiszűrtem a cigányokat, így állapítva meg a románok számát

– A szomszédok segítségével házszámra lebontva megpróbáltam megállapítani a magyarok/románok számát, akik valamilyen oknál fogva nem szerepelnek a két egyház nyilvántartásában (magas koruk miatt felmentették őket az egyházi illetékek fizetése alól, nemrég költöztek a faluba, más felekezethez tartoznak stb.), valamint azoknak a cigányoknak a számát, akik elutasították a kérdezőbiztosokat

Nem tartottam célszerűnek az adatfelvételhez hatósági támogatást igényelni; úgy vélttem, károsan hatna a további terepmunkára.

Köszönetnyilvánítás:

A tanulmány elkészítését az Oktatási Minisztérium támogatta („Kontaktövezet” program). Ezúton is köszönöm.

Relații interetnice în Crizbav

(j. Brașov)

(Rezumat)

Lucrarea discută relațiile interetnice în transformare din localitatea Crizbav. Populația îmbătrânită maghiară și română a satului se simte amenințat din partea populației romi noi-venite. Sistemul trunchiat de relații în formare deocamdată nu este capabil să asigure o colaborare normală dintre diferitele etnii, iar oficial problema se consideră inexistentă.

Inter-Ethnic Relations in Krizba

(Crizbav, Brașov County)

(Abstract)

The paper discusses the changes of the ethnic relationships in Krizba (Brașov County). The aging Romanian and Hungarian population in the village feels a threat from the Rome community. The forming new and somehow disabled system of relations is not able for the time being to assure a climate of cooperation between the different ethnic groups, officially the problem is regarded as non-existing.

A kvantitatív felmérés eredményei

A falu lakosságának etnikai megoszlása

Az 1992-es népszámlálás adatai								
Összlakosság	Magyar		Román		Cigány		Német	
Szám	Szám	%	Szám	%	Szám	%	Szám	%
1373	570	41,51	626	45,59	170	12,38	7	0,51
Az előzetes becslés adatai								
Összlakosság	Magyar		Román		Cigány			
Szám	Szám	%	Szám	%	Szám	%		
1258	401	31,87	241	19,15	616	48,96		
A felmérés adatai								
Összlakosság	Magyar		Román		Cigány			
Szám	Szám	%	Szám	%	Szám	%		
1236	442	34,99	360	28,5	461	36,5		
A felmérés adatai, kiegészítve a két fel nem mért cigány csoport becslés szerinti adataival								
Összlakosság	Magyar		Román		Cigány			
Szám	Szám	%	Szám	%	Szám	%		
1363	442	32,42	360	26,41	561	41,15		
Az etnikai megoszlás utcák szerint								
Földvári út/Főutca (str. Principală)								
Házszám	Magyar		Román		Cigány		Üres ház	
1–36	71		47		27		6	
64–91	48		21		–		3	
136–131	59		12		3		1	
Össz.	Szám	%	Szám	%	Szám	%	10	
288	178	61,8	80	27,77	30	10,46		
Szoros utca (Str. Braşovului)								
Házszám	Magyar		Román		Cigány		Üres ház	
92–94	2		–		–		2	
130–135	15		–		–		–	
Össz.	Szám	%	Szám	%	Szám	%		
10	8	80	–	–	2	20		

Malom utca							
Házszám	Magyar		Román		Cigány		Üres ház
95–1018	–		2		–		
Össz.	Szám	%	Szám	%	Szám	%	
10	8	80	–	–	2	20	
Mérleg utca (Str. Cântarului)							
Házszám	Magyar		Román		Cigány		Üres ház
112–129	12		7		22		2
172–194	22		–		43		2
Össz.	Szám	%	Szám	%	Szám	%	
106	34	32,07	7	6,6	65	63,94	
Középső utca (Str. Mijlocie)							
Házszám	Magyar		Román		Cigány		Üres ház
162–171	14		–		–		2
371–388	24		9		7		3
Össz.	Szám	%	Szám	%	Szám	%	
54	38	70,37	9	16,66	7	12,96	
Hosszú utca (Str. Lungă)							
Házszám	Magyar		Román		Cigány		Üres ház
195–206	20		–		3		2
345–354	21		–		10		–
366–370	4		–		8		2
Össz.	Szám	%	Szám	%	Szám	%	
66	45	68,18	–	–	21	31,81	
Fekete utca							
Házszám	Magyar		Román		Cigány		Üres ház
207–224	18		11		5		2
Össz.	Szám	%	Szám	%	Szám	%	
34	18	52,94	11	32,35	5	14,7	

Erdőlő utca							
Házszám	Magyar		Román		Cigány		Üres ház
317–344	22		24		25		3
Össz.	Szám	%	Szám	%	Szám	%	
71	22	30,98	24	33,8	25	35,21	
Gagyaszár utca							
Házszám	Magyar		Román		Cigány		Üres ház
355–365	3		2		18		1
Össz.	Szám	%	Szám	%	Szám	%	
23	3	13,03	2	8,69	18	78,26	
Hosszú utca (Lunka)							
Házszám	Magyar		Román		Cigány		Üres ház
225–316	70		27		194		9
Össz.	Szám	%	Szám	%	Szám	%	
291	70	24,05	27	9,27	194	66,66	
Mihai Viteazul utca („Románok között”)							
Házszám	Magyar		Román		Cigány		Üres ház
389–510	9		200		94		8
Össz.	Szám	%	Szám	%	Szám	%	
303	9	2,97	200	66	94	31,02	
Az etnikai megoszlás életkor szerint							
Életkor	Magyar		Román		Cigány		
	Szám	%	Szám	%	Szám	%	
-20	51	12,11	63	19,15	95	48,46	
20–40	105	24,94	80	24,76	59	30,1	
40–60	112	26,6	78	24,14	33	16,83	
60-	156	36,34	102	31,57	9	4,59	
Össz.	421	323	196				

